

DOĞRULAR VE ŞÜPHE

Yasin CEYLAN*

Şüphe etmek, bilmek, inanmak ve zannetmek gibi, temel zihinsel işlevlerden biridir. Ancak bir bilgidен veya inançtan, ya da insandan şüphe etmek, kabul edilene ters düşmeyi ima ettiğinden, olumsuz bir nitelik taşıır. Bu nedenle şüphe eden kişi risk alan kişidir.

Doğru çalışan bir zihin, tüm işlevlerini, eksiksiz ve ahenk içinde yerine getiren zihindir. Zihnin bir işlevini(inanmak gibi) aşırıya varırcasına işletmek, diğer bir işlevini(şüphe etmek gibi) durdurmak veya kısıtlamak, zihnin dengeli çalışmasını bozar, doğru bilgiye ulaşmasını engeller.

Bilindiği gibi insanlar, tarih boyunca, yanlış bilgiyi doğru diye kabullemişler, kendisine ve başkasına zarar verecek inançlara saplanmışlardır. Bu talihsiz durum, hem doğa bilimlerinde, hem de sosyal disiplinlerde olmuştur. İnsanlığın bilim ve inanç alanlarındaki ilerleme ve iyileşme seyri, yeni şeyler öğrenmesi yanında, çoğu zaman, eski yanlışlardan kurtulma yoluyla olmuştur. Eski yanlışlardan kurtulmanın tek yolu, onların doğruluğundan şüphe etmektir. Zihnin bu işlevinin devreye girmesi suretiyle, birçok alanda, anlamsız ve gülünç sayılabilecek bilgi, inanç ve pratiklerden kurtulmuşuz. Şöyle bir soru sorulabilir: Beklenen doğrulara ulaşabildik mi? Mevcut doğrularımızdan hala şüphe mi edeceğiz? Buna muhtemel bir cevap şöyledir: Mutlak doğrular, zihnimize uygun objeler olmadığından ve mevcut doğrularımızdan daha yüksek ve kapsamlı doğrular var olduğu müddetçe, şüphe etmeye devam edeceğiz. Zihnin zaman içindeki

---

* Prof. Dr.; ODTÜ, Felsefe Bölümü, yceylan@metu.edu.tr

tekâmülü ve doğruların evrimi için, bu sürecin kesintisiz işlemesi gerekir. Kültürel duraklamalar, şüphenin yasaklandığı zamanlara denk düşer.

Şüphe çeşitli seviyelerde devreye sokulabilir. Günlük, geçici bilgiler, beklenmedik teorik iddialar, kültürel önyargılar, dinsel inançlar, şüphe edilen unsurlar olabilirler. İnsanın ürettiği her türlü bilgi ve değere uygulanan bu zihinsel işlev, diğer temel zihin fonksiyonları gibi, rayından çıkartılırsa, başka bir deyişle, doğruyu bulmak amacıyla değil de, zihnin bir oyunu veya eğlencesi haline dönüşürse, yıkıcı ve zararlı olur. Antik dönemde Sofistlerin yaptığı felsefe, bu tür bir felsefeydi. Ayrıca şüphe, kendi dayandığı dayanaklara yönetilmemelidir. Varlıktan, bedihiyattan ve mantık kurallarından şüphe etmeye yeltenen kişi, sadece susmalı ve ancak tedavi gördükten sonra konuşmalıdır. Bu unsurları da tartışma konusu yapan kimi filozoflar, daha da derine gidelim hırsıyla, felsefeyi insandan koparıp anlamsız mecralara sokmuşlardır. Felsefenin kitleler tarafından sevilmemesinin gerisinde, bu tür filozofların tavırları yatar.

Şüphe, teorik bilgilere uygulandığı gibi insanın kendisine de uygulanabilir. Söz ve tavırlarıyla dürüst bir insan gibi davranan, kötü niyetli bir şahsın planına, yem olmamanın yolu, ondan şüphe etmektir. Tabii o kişi, bu taklit sanatında fire verdiği zaman bu mümkün olur. Ancak bu istisnai bir durumdur. Şüphe ve güvensizlik, bir toplumda yaygın hale gelirse, kültürel bir krize yol açar. Şüphenin meşru alanı, insanların şahsı değil, ortaya koydukları bilgi inanç ve değerlerdir. Ne var ki, İslam ülkelerinde ve tabii ki bizim ülkemizde, insanlara güvensizlik ve onlardan şüphelenmek, yaygın ve meşru bir tavır halini almıştır. Öyle ki, devletimiz, bu yanlış tavrı, yani vatandaşına güvensizliği, kanuna dayalı bir teamüle döndürmüştür. Kültürel önyargı, inanç ve değerlere eleştiri ise, nadirdir ve hoş karşılanmaz.

Şunu da belirtmek isterim ki, dürüst ve etik bir yaşam sürdüren bir şahsın, karakterine güvenilir. Yalan söylemeyeceği için sözlerine itimat edilir. Ancak bu sözler, bilim alanıyla veya bilim ötesi (metafizik) alanla ilgili ise, bu sözlerin doğruluğuna hemen kanaat getirilmeyebilir. Çünkü bu sözlerin doğruluğunun kanıtı, söyleyen kişinin dürüstlüğü değil, kendi içindeki tutarlılığıdır. Bu tür iddialar, başka bir yöntemle doğrulanır veya yanlışlanır. Söyleyen kişinin niteliği, bu yöntemin bir unsuru değildir.

Şüphenin meşruluğunun en yüksek olduğu, ancak uygulamasının en zor olduğu alan, önyargılar ve dinsel inançlardır. Bunlara kutsallık atfedilir, şüpheden varestede tutulur. Sebebi ise, korkudur. Bunlar elimizden çıkarsa, dayandığımız hiçbir şeyimiz kalmaz, evimiz başımıza yıkılır korkusu. Bu sebeple, önyargılar, rutin biçimde tekrarlanır, yeni nesillere ritüellerle aktarılır. İman hep canlı tutulur, şüphe dokunmasın diye tanrıya dua edilir. Zihnin bu tabii işlevi, inanç maddelerine zarar vermesin diye, kalpten

uzak tutulur. Bu amaçla, iman gönülde tazelenir, bundan emin olmak için, dil ile tekrar tekrar ikrar edilir. Hâlbuki hepimiz biliriz ki, doğru ve güçlü bilgilerin, bu kadar korumaya ihtiyacı yoktur. Bir fizikçi, bir matematikçi, kendi bilimlerinin doğruları elden kaçmasın diye, zihnini şüpheden korumaz; bu doğruları sabah akşam tekrarlamaz. Çünkü bir doğrunun gücü, şüpheyeye ve antiteze karşı koyduğu dirençle ölçülür.

Doğa bilimlerindeki devrimler, mevcut bilimin temel yargılarına yönetilen şüphe ve eleştiri sayesinde gerçekleşmiştir. Hatta bazen sosyal yaşamla ilgili bir önyargı, bilimi de olumsuz yönde etkilemiştir. Bilimin yeni açılımlar yapması için, sosyal alanda da, köklü değişimlerin yapılması gerekmiştir. Sosyal yaşamın temel yargıları ve dinsel inançlar, doğru ve güvenilir demirbaşlar biçiminde zihne yerleşmişlerdir. Onları sarsmak gayet zordur. Nitekim Einstein “bir önyargıyı yıkmak, atomu parçalamaktan daha zordur” demiştir. Ne var ki, insanlığın iyiye doğru ivme kazanması ve zaman içindeki zihinsel evrimini gerçekleştirmesi için, bunların da, şüphe ve eleştiri alanına sokulması gerekir. Hareketlilik ve değişim insanın kaderidir. İnsanın yaşamında sabit ve değişmeyen ne varsa, bu kadeere ters düşer. İnsan, mutlak olana ve değişmeyeceğine büyük bir özlem duyar. Ama bu, onun bunlara sahip olduğu veya olacağı anlamına gelmez. Mütedeyyininin nihai amacı, tanrıya yaklaşmak ya da rızasına ulaşmak ise, zihninde beslediği inanç ve ifa ettiği ibadetlerle, tanrıya ne derece yaklaştığını kendine sormalıdır. Yaklaştığını hissetmiyorsa inanç ve eylemlerini sorgulamalıdır. Kendisi gibi inanmayan ve ibadet etmeyen insanın, tanrıdan uzaklaşıp uzaklaşmadığını, erdem ve nimetlerden yoksun kalıp kalmadığını merak edip, kendi durumuyla karşılaştırmalıdır.

Büyük hedeflere, sabit ve durağan değerlerle değil, hareketli ve değişken kavram ve değerlerle ulaşılabilir. Şüphe etmek, bize bu imkânı sağladığı için, insanın sahip olduğu büyük bir nimettir.